

FERHAT İLE ŞİRİN HİKÂYESİ'NDE BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

*Mehmet Emin BARS**

ÖZET

Halk hikâyeleri, göçebelikten yerli hayata geçişin ilk mahsullerindedir. Genellikle aşk ve kahramanlık konularını işlerler. Kaynağını Türk, Arap-İslam ve Hint-İran kültüründen alan bu ürünler, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışık anlatımlardır. Türk halk hikâyeleri milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir. Ferhat ile Şirin hikâyesi de uzun yıllar halkın bu ihtiyacını karşılamıştır. Ferhat ile Şirin hikâyesi İran edebiyatının mesnevi konuları arasında önemli yer tutar. Hüsrev ü Şirin adıyla da bilinen hikâye divan edebiyatında da mesnevi konusu olarak işlenmiştir. Hikâye halk edebiyatında Ferhat ile Şirin adıyla anılmıştır. Ferhat ile Şirin hikâyesi, Hüsrev ü Şirin mesnevisinin bir parçasıdır. Hüsrev ü Şirin mesnevisinin konusu Sasani hükümdarlarından Hüsrev Perviz'in hayatına ve aşk maceralarına dayanmaktadır. Hikâye yüksek zümre edebiyatında olduğu gibi halk edebiyatında da ele alınmış ve geniş halk kitleleri tarafından beğenilerek dinlenmiştir. Hikâye yazılı metinlerden sözlü edebiyata geçişte bazı değişikliklere uğramış, birçok varyantı meydana gelmiş, hikâyenin tarihî ve coğrafi çerçevesi de değişerek bir kısmı Anadolu'ya adapte edilmiştir. Büyülü gerçekçilik terimi ise, ilk olarak Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından, 1925'te dönemin Alman ressamlarının, konuları ve temaları hayal ürünü, fantastik ve rüyamsı niteliğe sahip çalışmalarını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Terim, edebiyatta ilk olarak, İtalyan yazar ve eleştirmen Massimo Bontempelli tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, Türkiye'ye bir akım niteliğiyle ancak 1980'li yıllarda ulaşmıştır. Büyülü gerçekçilik bir sanat akımı veya bir edebi tür değildir. Büyülü gerçekçilik farklı geleneklerden türeyen, farklı sanat dallarında kullanılan bir anlatım üslûbudur. Büyülü gerçekçilik yazı üslûbunun kökenleri çok eskilerde, sözlü edebiyatın derinliklerinde yatar. Çalışmamızda "Hikâye-i Ferhat ile Şirin" adıyla Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege kitaplığında yer alan yazma eserde büyümlü gerçekçilik üslûbunun varlığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk hikâyesi, Ferhat ile Şirin, büyümlü gerçekçilik, varyant

MAGICAL REALISM IN THE TALE OF FERHAT AND ŞİRİN

ABSTRACT

Folk tales are the first products of transformation from nomadism to the settled life. They always work on the subjects of love and

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Doktora Öğrencisi, El-mek: m_e_bars_21@hotmail.com

heroism. These works which have taken their source from the culture of Turkish, Arabian-İslam and Indian-Iran are expressions of mixture of verse and prose told by lovers and public storytellers in a great extent. Turkish folk tales are works that meet the novel needs of our nation. The tale of Ferhat and Şirin has also met the needs of the nation for long years. The tale of Ferhat and Şirin has an important place among the mesnevi subjects of Iran literature. The tale also known by the name of Hüsrev ü Şirin has also been studied in the classical Ottoman poetry as mesnevi subject. The tale has been named by Ferhat and Şirin in folk literature. The tale of Ferhat and Şirin is a part of the mesnevi of Hüsrev ü Şirin. The theme of Hüsrev ü Şirin mesnevi is a based on the life and love adventures of Hüsrev Perviz, one of the rulers of Sasani. The tale has been taken up in folk tale as in the first class literature and listened by large-mass of people with a good taste. The tale has been exposed to some changes in its transformation from the written texts to the oral literature, most of its variants have occurred, a part of its historical and geographical frame has been adapted to Anatolia by being changed. The term of magical realism was firstly used in 1925 by Franz Roh, German art critic and historian to tell the works of German artists having the quality of figment of imagination, fantastic and dream like. Firstly, the term has been used in literature by Massimo Bontempelli, Italian writer and critic. The concept only reached Turkey in a trend quality in 1980's. Magical realism is not an art trend or a literary kind. Magical realism is a style of expression derived from different traditions, used in different branches of art. The origins of magical realism writing style lies in previous times and the depths of oral literature. In our study, in the writing work, placed in Seyfettin Özege bookcase in Atatürk University Central Library by the name of the tale of Ferhat and Şirin, the being of the style of magical realism is going to be studied.

Key Words: Folk tale, Ferhat and Şirin, magical realism, variant.

Giriş

Halk hikâyeleri, göçebelikten yerli hayata geçişin ilk mahsullerindedir. Genellikle aşk ve kahramanlık konularını işlerler. Kaynağını Türk, Arap-İslam ve Hint-İran kültüründen alan bu ürünler, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışık anlatımlardır (Alptekin 2005, 18). Arap ve Fars edebiyatlarından Türk edebiyatına giren hikâyeler hem klasik edebiyatta hem de halk edebiyatında ayrı ayrı şekillenmişler bu sebeple aynı hikâyenin hem klasik şekli hem de halk edebiyatındaki şekli gelişmiştir (Peker 2007, 451). Halk hikâyeleri kahramanlık destanlarından sonra teşekkül etmiştir. Halk hikâyelerinde kahramanların başından geçmiş gibi görünen pek çok olayda olağanüstülükler vardır (Alptekin 2005, 31; Aça-Ercan 2006, 138). Boratav, halk hikâyelerinin konu ve toplum içindeki görevleriyle destandan farklılaşmaya başladığını belirtirken “Hikâyelerde olağanüstü öğelerin azaldığı, olayların ve kişilerin normal boyutlara indirilmesine –bir kelime ile gerçekçiliğe- doğru bir eğilimin belirdiği” (Boratav 1999, 52)’ni belirtir.

“Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde ‘efsâne, masal, menkabe, destan vb.’ mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtâmî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhâfaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir” (Elçin 2004, 444). Ferhat ile Şirin hikâyesi de uzun yıllar halkın bu ihtiyacını karşılamıştır. Ferhat ile Şirin hikâyesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

İran edebiyatının mesnevi konuları arasında önemli yer tutar. Hüsrev ü Şirin adıyla da bilinen hikâye divan edebiyatında da mesnevi konusu olarak işlenmiştir. Hikâye halk edebiyatında Ferhat ile Şirin adıyla anılmıştır (Pala 1995, 185). Hikâye, Şirin ile Hüsrev'in kahramanı olduğu bir aşk hikâyesidir. Ferhat'ın bu hikâyedeki rolü ikinci plandadır. Daha sonra kaleme alınan Ferhad ü Şirin adlı mesnevilerde Ferhat, Hüsrev'in yerini alır. Ferhat'ın Şirin'e beslediği ihtiraslı aşk, bu uğurda çektiği sıkıntılar ve acıklı akıbeti burada da değişmemiştir (Gökalp 2009, 497). Yazarlar, eserlerini kaleme alırken, onun içerisine bazen mensubu oldukları kültürlerden bir takım motifler katmış, bazen de beğenmedikleri unsurları çıkarmış veya değiştirmişlerdir. Hüsrev ü Şirin mesnevisinde de yazarlar tarihi alt yapısı da olan bu hikâyenin birbirine zıt kahramanları arasında bir tercihte bulunmuşlardır (Tavukçu 2000, 143).

Ferhat ile Şirin hikâyesi, Hüsrev ü Şirin mesnevisinin bir parçasıdır. Hüsrev ü Şirin mesnevisinin konusu Sasani hükümdarlarından Hüsrev Perviz'in hayatına ve aşk maceralarına dayanmaktadır. Tarihî kaynaklara göre çok zengin ve ihtişamlı bir hükümdar olan Hüsrev'in, siyasi hayatı hakkında geniş bilgiler bulunmakla beraber Şirin'le münasebeti hakkındaki bilgi tek satırdan ibarettir ve bunlar birbirinden çok farklıdır (Timurtaş 1959, 65). Hikâyenin temelini oluşturan yarı tarihî yarı dinî özellikteki olaylar ilk olarak X. Asırda Firdevsi'nin Şehname'sinde işlenmiştir. XII. asırda İranlı şair Senâî hikâye konusunu edebî şekilde ele alarak müstakil bir eser meydana getirmiştir. Hikâye Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın ünlü şairi Genceli Nizamî tarafından kaleme alınarak adeta ölümsüzleştirilmiştir. Nevaî de Nizamî'den etkilenmiş ve aynı hikâyeyi Çağatay Türkçesi ile Ferhat u Şirin adı ile işlemiştir. Türk edebiyatında ilk Hüsrev ü Şirin mesnevisi Altınordu sahasında yetişmiş Kutb tarafından yazılmıştır. Eser Nizamî'den tercüme edilmiştir. Konu daha sonra birçok İranlı ve Türk şairi tarafından defalarca işlenmiştir. Türk edebiyatında hikâye, büyük bir çoğunluğu Nizamî'den faydalanarak, yirmi bir şair tarafından işlenmiştir (Timurtaş 1959, 70; Seyidoğlu 2002, 133; Özarslan 2006, 35-37; Gökalp 2009, 496).

Elçin, Ferhat ile Şirin hikâyesinin İran-Hind kaynağından geldiğini belirtir (Elçin 2004, 445). Boratav da Elçin'e benzer biçimde hikâyenin kaynağı olarak İran edebiyatının klasik eserlerinden biri olarak kabul ederek, hikâyenin İran yoluyla Yakın Şark'a geçmiş olduğunu söyler (Boratav 2002, 21). "Tahir ile Zühre (kitap şekli), Arzu ile Kanber, Ferhad ile Şirin, Gül ile Sitemkâr, Leylâ ile Mecnun, içindeki manzumeler 'mânî' şeklinde olan hikâyelerdir; bunlar, öyle görünüyor ki, halk şairlerinin elinden çıkmamışlardır" (Boratav 2002, 29).

Hikâye yüksek zümre edebiyatında olduğu gibi halk edebiyatında da ele alınmış ve geniş halk kitleleri tarafından beğenilerek dinlenmiştir. Hikâyenin halk tabakasına geçerken tarihî ve coğrafi gerçeklerden biraz daha uzaklaştığı görülür (Timurtaş 1959, 80). Ferhat ile Şirin hikâyesi klasik mesnevilerden sonra yazılı metinler yoluyla sözlü edebiyata geçmiştir. Sözlü edebiyattan sonra konu Karagöz, ortaoyunu, meddah, opera, bale, tiyatro ve sinemada da işlenmiştir. Hikâye yazılı metinlerden sözlü edebiyata geçişte bazı değişikliklere uğramış, birçok varyantı meydana gelmiş, hikâyenin tarihî ve coğrafi çerçevesi de değişerek bir kısmı Anadolu'ya adapte edilmiştir. Örneğin, halk hikâyesinde Şirin'in aşkıyla divane olan Ferhat, Nazım Hikmet tarafından 1948'de kaleme alınan "Ferhat ile Şirin" adlı tiyatro eserinde, âşık tipinden yazarın ona yüklediği anlam dolayısıyla fedakâr-emekçi tip olan Ferhad'a dönüşmüştür (Bektaş 2009, 41-47; İpşiroğlu 2002, 7). Hikâye halk kitaplarına geçerken başka tarihî olay ve kişilerle desteklenmiştir. Hikâye halk arasında çok okunmuş, sözlü gelenek içine yerleşmiş, halk tarafından çok sevilmiştir. Şirin güzelliğin, Ferhat da sabır ve tahammülün sembolü olarak halk arasında geniş ve tesirli izler bırakmıştır. Hikâye Behçet Mahir, Mevlüt İhsanî, Yaşar Reyhanî, Çıldırılı Âşık Şenlik gibi Doğu Anadolu Bölgesi âşıklarının hikâye repertuarlarında yer almıştır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde hikâye ile ilgili çeşitli efsaneler de oluşmuştur (Özarslan 2006, 38-40).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Büyülü Gerçekçilik

Büyülü gerçekçilik terimi, ilk olarak Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından, 1925'te dönemin Alman ressamlarının, konuları ve temaları hayal ürünü, fantastik ve rüyamsı niteliğe sahip çalışmalarını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Terim, edebiyatta ilk olarak, İtalyan yazar ve eleştirmen Massimo Bontempelli tarafından kullanılmıştır. Büyülü gerçekçilik, en çok Latin Amerikalı yazarların eserlerinin sınıflandırıldığı bir akım olarak kendini göstermiştir. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in 1935 yılında yayımlanan *Historia universal de la infamia* (Alçaklığın Evrensel Tarihi) isimli eseri, ilk büyü gerçekçilik çalışması olarak kabul edilmektedir. Büyülü gerçekçilik akımının en tanınmış yazarı Gabriel Garcia Marquez'dir. Italo Calvino, John Fowles, Günter Grass, Janet Frame ve Salman Rushdie büyü gerçekçi bakış açısıyla eserler vermiş olan diğer önemli edebiyatçılardır. Bu kavram, Türkiye'ye bir akım niteliğiyle ancak 1980'li yıllarda ulaşır (Emir ve Diler 2011, 52; Toyman 2006, 26). Büyülü gerçekçilik, 20. yüzyılda postmodern sanat anlayışıyla önemli ölçüde işbirliği içinde görülen bir anlatım tarzıdır. Bu tarzla birlikte folklorik anlatım tarzı canlandırılarak günümüze uyarlanmıştır (Çoban 2011, 196).

Büyülü gerçekçi metinler büyü ile gerçeğin karışımı olan melez anlatılardır. Bu bakımdan "melezlik" bu anlatıların en temel niteliklerindedir. "Lojik ile büyüün, tarih ile söylenin, ampirik olan ile mistik olanın, siyah ırk ile beyazın, istilacılar ile yerlilerin, geleneksel anlatı ile meta-anlatının, Avrupa ile Güney Amerika'nın, rasyonel akılla yerli düşüncenin, mimetik olanla fantastik olanın, büyü ile gerçeğin karışımı olan melez bir türdür" (Erdem 2011, 182). Metinlerin çoğunda yaşayanlarla ölümler, gerçeklerle kurgu, gerçek ile büyü arasındaki sınırlar kalkar ki bu durum melezleştirme olarak kabul edilebilir. Bu tür metinlerde farklı olanı birleştirme bir strateji olarak anlatının içerisinde yer alır. Büyülü gerçekçi metinlerde yazar, geleneği ön plana çıkarır, onları yeniden icat eder. Roland Walter büyü gerçekçi metinlerin üç özelliğinden söz eder: 1. Bu tür metinlerde yazar, anlatıcı ve karakterler doğaüstünü oldukça olağan bir durummuş gibi karşılar ve okuyucu da bu durumu sorgulamaz. 2. Gerçekçiliğin gerçekçi ve büyü düzeyleri arasında uyumlu bir bütünlük vardır. 3. Yazarın ketumluğu. Yazarın ketumluğundan kastedilen yazarın doğaüstü ve gerçeğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde olaylara yaklaşmasıdır. Yazar, olaylara açıklamalar getiren bir gözlemci gibi yaklaşmaz (Erdem 2011, 177).

Büyülü gerçekçi metinlerle halk anlatıları arasında yakın ilişki bulunur. Büyülü gerçekçi anlatılarda halk anlatılarında olduğu gibi okur ya da dinleyiciler kahramanların olağanüstü durumlarını sıradanmış gibi karşılar. Her iki anlatıda da okurun tutumları aynıdır. Okur anlatılanlara gerçekten öyleymiş, gerçekleşiyormuş gibi yaklaşır. Bu bakımdan büyü gerçekçilik halk anlatılarında çokça kullanılan bir anlatım stildir. Büyülü gerçekçi metinlerde zaman ve uzam çarpıtılarak sunulur, bunlara karşı rasyonel olmayan bir yaklaşım vardır. Olaylar arasında neden-sonuç ilişkileri yer almaz. Zaman ve uzamı gerçekçi metinlerin işlediği şekilden farklı ele almak, onları çarpıtmak, neden-sonuç ilişkilerini göz ardı etmek, gerçekliğin farklı biçimlerini açığa çıkarmak büyü gerçekçi metinlerin önemli niteliklerindedir.

Büyülü gerçekçilik bir edebi tür değildir. Büyülü gerçekçilik farklı geleneklerden türeyen, farklı sanat dallarında kullanılan bir anlatım üslûbudur. Büyülü gerçekçilik yazı üslûbunun kökenleri çok eskilerde, sözlü edebiyatın derinliklerinde yatar (Çoban 2011, 195). Bu üslûp daha önce var olmasına rağmen kavram olarak büyü gerçekçilik olarak adlandırılması 20. yüzyıla rastlamaktadır. Bu bakımdan büyü gerçekçilik yeni sanat yaklaşımı değil, folklorik eserlerde geçmişten günümüze kadar uygulanan bir üslûptur. Büyülü gerçekçilikte olağanüstü ve gerçek aynı çerçevede ele almır, birinin diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Olağanüstü ile gerçek olan arasındaki sınırlar silikleşir, gerçeğin olağanüstüne ya da olağanüstünün gerçekliğe karşı üstünlüğü yoktur. Dünyevî olanla büyü olan uyumlu bir bütünlük gösterir (Dilek 2011, 206).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Büyülü gerçekçilikte yazar ketum davranır. Ketumluk anlatıcının gerçekliğin büyü ve gerçekçi düzeylerinin uyumlu bir bütünlük oluşturduğu olaylara açıklamalar getirmemesi durumudur (Dilek 2011, 207). Bu durum büyü olanı sorgulama kapısını açar ki anlatıcının yapması gereken büyü gerçekçi dünyaya inanan bir durum ortaya koymaktır. Kahramanlar da büyü durum karşısında bir şaşkınlık duymazlar.

Büyülü gerçekçilikte mantıksız ve inanılması güç olaylar, doğrulukları sorgulanmadan ve herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan anlatılır. Bu anlatılanlar öykünün bağlamında oldukları gibi kabul edilir. Doğaüstü sıradan olarak algılanır. Büyülü gerçekçi metinlerde anlatıcı gerçeklik ya da olağanüstünün yanında yer almaz. Gerçek olan büyü bir biçimde sunulurken büyü olan da sıradanlaştırılır. Gerçek olan ile olağanüstü olan aynı düzlemde yer alır. Evrenin yasalarına göre açıklanamayacak olaylar gerçekten olur. Büyülü gerçekçi anlatılarda detaylı tasvirler yer verilir. Olağanüstünün sıradanlaşması, gerçekliğin bir parçası haline getirilmesi için detaylı tasvirler başvurur. Bu dünyayla ölümlerin dünyası, gerçekle kurmaca birlikte birbirlerinden ayrılmadan işlenir. Zaman ve yer kavramları geleneksel anlamda kabul edilen biçimleriyle sorgulanır (Onay 2011, 222). Büyülü gerçekçilik akımının en önemli özelliklerinden biri, fantastik ya da tuhaf unsurlarla, gerçekçi unsurların karıştırılması ya da yan yana kullanılmasıdır. Büyülü gerçekçilikte, doğal olanın yanı sıra başında kullanılan doğaüstü unsur okuyucuyu şaşırtmaz. Büyülü gerçekçilikte kullanılan doğaüstü unsur doğal olanla bütünleşir (Emir ve Diler 2011, 52).

Büyülü gerçekçi metinlerde kronolojik, düz çizgisel akıp giden zaman algısı bulunmaz. Mitsel mekânların kullanımı ve geçmişe dönüş (flashback) ve geleceğe gidişler (flashforward) sayesinde oluşturulan çevrimsel bir zaman algısı bulunur (Emir ve Diler 2011, 53). Büyülü gerçekçilikte, mucizeler ve olağanüstü olaylar, alışlagelmiş olaylar biçiminde algılanır. İnsanlar, yaşadığımız dünyanın geçerli yasalarının ötesinde özelliklerle donatılmış, gizem dolu bir dünyada yaşarlar. Hayatta gerçekleşmesi imkânsız olan durum, olay ve kahramanları, itibarî âlemde normalmiş gibi gösterir. Gerçeği ve fantastiği birleştirir ve her şeyi doğal bir şekilde sunar (Toyman 2006, 26).

Bu bilgiler ışığında büyü gerçekçilik üslûbunun temel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Büyülü gerçekçilik hayatta gerçekleşmesi imkânsız olan durum, olay ve kahramanları, gerçek âlemde normalmiş gibi gösterir. Gerçeği ve büyü birleştirerek her şeyi doğal bir şekilde sunar. Böylece sıradan olayları gerçek dışıymış gibi anlatır. Bu tür üslûpta yer alan evren, birtakım gerçeküstü öğelere sahiptir. Bu gerçeküstü öğeler metnin yazarı, metindeki kahramanlar ve okuyucular tarafından gerçekliğin bir parçası olarak, olağanmış gibi görülür. Başka bir ifade ile gerçeküstülüğün gerçekle ilişkisi sorgulanmaz. Yazar ve karakterler gerçeğin içindeki gerçeküstü olaylarına kayıtsız bir tavır takınırlar. Olaylar gerçek bir evrende gelişir; ancak bu evren gerçekdışı olaylarla süslenir, karakterler de bu gerçek dışılıklara kayıtsız görünür.

b. Büyülü gerçekçi metinler büyü ile gerçeğin karışımı olan “melez” anlatılardır. Bu bakımdan “melezlik” bu anlatıların en önemli niteliklerindedir. Metinlerin çoğunda gerçeklerle kurgu, gerçek ile büyü arasındaki sınırlar kalkar. Bu durum melezleştirme olarak kabul edilir. Büyülü gerçekçi metinlerde gerçekçiliğin, gerçekçi ve büyü düzeyleri arasında uyumlu bir bütünlük bulunmaktadır.

c. Büyülü gerçekçi metinlerin diğer bir özelliği de yazarın ketumluğudur. Yazar, olaylara doğaüstü ve gerçeğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde yaklaşır; olaylara açıklamalar getiren bir gözlemci gibi yaklaşmaz.

d. Büyüdü gerçekçi metinlerde zaman ve uzam, rasyonel olmayan bir yaklaşımla çarpıtılarak sunulur. Olaylar arasında neden-sonuç ilişkileri yer almaz. Zaman ve uzamı gerçekçi metinlerin işlediği şekilden farklı ele alarak onları çarpıtmak, neden-sonuç ilişkilerini göz ardı etmek büyüdü gerçekçi metinlerin diğere bir niteliğidir. Büyüdü gerçekçilikte, kronolojik, düz çizgisel akıp giden zaman algısı yoktur. Mitsel mekânların kullanımı ve geçmişe dönüş ve geleceğe gidişler sayesinde oluşturulan çevrimsel bir zaman algısı bulunur.

e. Büyüdü gerçekçi metinlerde anlamı güçlendirmek için zıt sözcüklerin kullanımının yanı sıra mecazlar, simgeler gibi söz sanatlarına da sıkça başvurulur. Metinlerde dille çeşitli oyunlar oynanarak düş ve gerçekçilik daha belirgin hale getirilmeye çalışılır. Mecazlı ifadeler geniş yer tutar. Olağanüstünün sıradanlaşması, gerçekliğin bir parçası haline getirilmesi için detaylı tasvirlerle başvurulur.

Hikâyenin Olay Örgüsü

Çalışmamızda “Hikâye-i Ferhad ile Şirin” adıyla Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege kitaplığında yer alan yazma eserde büyüdü gerçekçilik üslubunun varlığı incelenecektir. Hikâye, Metin Özarslan tarafından 2006 yılında yayımlanan “Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma” adlı eserde incelenen metinler arasında bulunmaktadır. Alıntılar Özarslan’ın eserinden alınmıştır. Hikâyenin olay örgüsü şu şekildedir:

1. Horasan diyarındaki büyük şehrin padişahı Mehmine Banu’dur. Mehmine Banu’nun Şirin adlı on üç on dört yaşlarında bir yeğeni vardır. Mehmine Banu, Şirin’e bir köşk yaptırmak ister.

2. Köşkün işlemelerini usta nakkaş Behzat ile oğlu Ferhat yapar. Şirin, Ferhat’ı görür görmez ona âşık olur. Daha sonra Şirin’i gören Ferhat da ona âşık olur.

3. Köşkün yakınında bir su kaynağı bulunur. Mehmine Banu bu suyu köşke getirecek kişiye her istediğini vereceğini söyler. Ferhat işe talip olur, kısa sürede suyu getirir. Bunun üzerine saraya kapı ağası olur.

4. Şirin ile Ferhat arasındaki aşkı duyan Mehmine Banu, Ferhat’ı zindana atar. Gördüğü rüya üzerine Ferhat’ı serbest bırakır.

5. Ferhat kendini dağlara atar, mağarada yaşamaya başlar, vahşi hayvanları etrafına toplar.

6. Komşu ülkenin hükümdarı Hürmüz Şah, bir gün ava gittiğinde Ferhat’ın hazin sesini duyar. Şahın huzuruna getirilen Ferhat başından geçenleri anlatır. Şah, Şirin’i Ferhat’a alacağına dair ona söz verir.

7. Hürmüz Şah, Şirin’i vermesi için Mehmine Banu’ya mektup yazar. Mehmine Banu, Şirin’i vermez. Hürmüz Şah, Mehmine Banu’ya savaş açar. Mehmine Banu sonunda kaçır; Şirin, Hürmüz Şah’ın sarayına getirilir.

8. Hürmüz Şah’ın oğlu Hüsrev, Şirin’e âşık olur. Durumu öğrenen Şah, Şirin’i Ferhat’a vermemek için Ferhat’tan su akıtılması imkânsız olan bir dağı delmesini ister. Ferhat dağı delmeye başlar.

9. Dağın delinmesine az bir zaman kala Hüsrev’in dadısı Ferhat’a Şirin’in öldüğünü söyler. Bunu duyan Ferhat külünkle kendini öldürür.

10. Olanları duyan Şirin, Ferhat’ın cesedini görmek ister. Ferhat’ın cesedini gören Şirin, kendini hançerle öldürür. Cesetlerin yanına gelen Hüsrev’in dadısı bir aslan tarafından parçalanır. Hürmüz Şah âşıkları yan yana defneder.

Turkish Studies

Ferhat ile Şirin Hikâyesinde Büyülü Gerçekçilik

Ferhat ile Şirin halk hikâyesinde aşağıdaki motiflerde büyülü gerçekçi üslûbun özellikleri görülmektedir:

1. Bayılma

Büyülü gerçekçiliğin büyü, metnin evrenindeki gerçekler kadar olağandır. Büyülü gerçekliğin anlatı kişisi, olağanüstü ögenin kendi evreninde yer almasına şaşırmasın, büyü ile gerçek arasındaki sınırlarda gezinir. Sıradanla olağanüstü hep bir aradadır ve anlatı kişisi iki düzlemde gerçekleşenleri aynı derecede olağan bulur (Aranyosi 2011, 192). Anlatı kişinin kendi evrenindeki büyü ile gerçek olanı aynı derecede olağan karşılaması, büyülü gerçekçiliğin olağanüstülikle olan ilişkisinin önemli bir boyutunu gözler önüne serer. Gerçekliğin yalnızca bizim gördüğümüz yüzeysel şekli yoktur, sihirli bir boyutu da bulunmaktadır. Ferhat ile Şirin'in birbirlerini gördüklerinde bayılma motifinde de büyü ile gerçekliğin arasındaki sınırların kalktığı görülür. İki âşık birbirlerini ilk gördüklerinde bayıldıkları gibi daha sonraki görüşmelerinde de bu bayılmaların tekrar ettiği görülür. Bayılmalar âşıkların birbirlerine karşı sevgilerinin büyüklüğünü, derinliğini ifade ederken gerçekliğin yüzeysel şeklini ortadan kaldırır, sihirli boyutunu gözler önüne serer. Âşıkların birbirlerini ilk gördüklerinde bayılmaları olayın olağan boyutunu ortaya koyarken, bu bayılmaların sonraki görüşmelerin bir kısmında da görülmesi olağandışılığını gösterir. Bu olağandışılık anlatı kişisi tarafından şaşkınlıkla karşılanmamış, sıradan bir olay olarak görülmüştür. Bu durum sıradanla olağanüstü arasındaki sınırları ortadan kaldırmış, ikisini bir araya getirmiştir. Anlatı kişisi gerçekliğin sadece bizim gördüğümüz yüzeysel şeklini ortaya koymamış, sihirli boyutunu da gözler önüne sermiştir. Ferhat'ın Şirin'i ilk kez karşısında gördüğünde bayılması ile aynı şekilde başka bir görüşmede Şirin'in Ferhat'ı gördüğünde bayılması metinde şöyle anlatılır:

“Ferhad'a nazaket ile kendini gösterdi Ferhad bakayım dirken ol turuncu atub sinesine urub kendini girtü çekdi Ferhad ol turuncu tutub karşusma nazar eyledi Şirin'i görüb kendüden geçdi mest olub bayıldı” (Özarlan 2006, 170).

“Şirin bir gün sabra takati kalmayub âlem ağıyardan hali iken gelüb biçare Ferhad gördüğü gibi düşüb bihud oldı” (Özarlan 2006, 171). Metinde olayın ilerleyen bölümlerinde de bu tür bayılmalara rastlanır.

2. Dağ Delme

Büyülü gerçekçi üslûpta dünya içindeki her şey, hikâyedeki karakterler tarafından tipik bir hayat olarak kabul edilir. Olaylar ne kadar olağan dışı olursa olsun, durum alışılabilir bir biçimde gösterilir. Büyülü gerçekliğin anlatımında batıl inançlar, hayaletler, cinler, periler ve doğaüstü olaylar doğruluğu şüphe götürmez bir biçimde, gerçek bir olaymış gibi anlatılır. Bu özellik kurmaca dünyaları büyülü hale getirir (Toyman 2006, 26). Büyülü gerçekçilikte mantıksız veya inanılması güç olaylar, doğrulukları sorgulanmadan ve herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan anlatılır. Bu anlatılanlar öykünün bağlamında sorgulanmadan kabul edilir. Doğüstü sıradan olarak algılanır.

Ferhat'ın Şirin'e kavuşmak için ortadan kaldırılması imkânsız bir dağı ortadan kaldırmaya çalışması, hikâyenin en orijinal ve önemli motifidir. Ferhat dağı ortadan kaldırmaya başladığında elindeki külüngü kayalara öyle bir şekilde vurur ki yüz batman ağırlığındaki kayaları toz haline getirir. Bu motif aynı zamanda Ferhat'ın Şirin'e kavuşma için sahip olduğu gücü de gösterir. Bir kişinin bir dağı ortadan kaldırması, her vuruşta yüz batman ağırlığında kayaları

koparması olağan karşılanan bir durum değildir. Bu durum izleyenlerin bir kısmında şaşkınlığa neden olurken olayın büyüğü yanını gösterir. Fakat izleyenlerden bir kısmı Ferhat'ın evliya nefesine sahip olduğuna inanarak olayı bir keramet olarak görür. Halk inancıyla ilgili olan bu durum olayın inandırıcılık boyutunu güçlendirerek gerçekçilik yönüyle büyüsel yönü arasındaki dengeyi sağlar. Böylece dengeleme yoluyla anlatı gerçeklikten tamamen kopmaz. Ferhat'ın dağı ortadan kaldırmak istemesi hikâyedeki kahramanlar tarafından hayatın sıradan bir olayı olarak görülmüştür. Bir kişi tarafından olağandışı bir biçimde koca bir dağın ortadan kaldırılmaya çalışılması, alışılmış, sıradan bir olay biçimde gösterilmiş; gerçek bir olaymış gibi anlatılmıştır. Bu durumun doğruluğu sorgulanmamış, herhangi bir açıklama yapma ihtiyacı da duyulmamıştır:

“Ferhad öyle tekbir getirüb âmin deyüb dua tamam oldıkda Ferhad öyle bir ah eyledi ki anda olan bütün halk gördiler Ferhad'ın ağzından burnundan alevler çıkdı andan Ferhad-ı nâmurad külingi alub ya Allah senden inayet deyüb kaldurub külingi aşk eyledi her urdukça yüz batman kayaları kırardı halk buna hayran oldılar kimi de sihir alametidir didiler kimi de hayr evliya nefesine uğramışdır, kerameti olduğındandır deyüb her biri bir söz söyleyüb” (Özarslan 2006, 174). Hikâyede Ferhat'ın dağı delmesinde bu tür olaylar sıkça anlatılır.

3. Rüya

Olağanüstü öğelerin son derece sıradanmış gösterilmesi büyüğü gerçekçi metinlerin en önemli özelliklerindedir. Büyüğü gerçekçi metinlerde sıradan ile olağanüstü yan yana gelir. Doğaüstü olan olağanmış gibi sunulur. “Bu özellik, sürekli işleyen bir dengeleme çabası, hileli bir şekilde işlemekte ve her zaman gerçekliğin büyüğü düzeyinin biraz daha ağır basmasını sağlamaktadır” (Erdem 2011, 176). Rüya motifinde de büyüğü gerçekçi üslûbü görmek mümkündür. Metin içerisinde, farklı kişiler tarafından rüyalar görülür. Görülen rüyalarda gelecekle ilgili doğru bilgi verilmekte, bazılarında ise yapılması gerekenler gösterilmektedir. Rüya her insan tarafından görülen olağan bir olaydır. Rüyalarda gösterilen olayların uyarı niteliği taşıması, gerçek hayatta aynen gerçekleşmesi büyüğü yönünü oluşturur. Rüyada görülenlerin gerçekleşmesi hem okuyucular hem de olay kişileri tarafından sıradan bir olay olarak görülmüştür. Olağanüstü bir durumun olağanmış gibi karşılanması büyüğü gerçekçiliğin en önemli özelliklerindedir. Rüyaların gerçek biçimde ortaya çıkması, gerçekliğin büyüğü düzeyinin biraz daha ağır basmasını sağlamıştır. Rüya motifi hikâyede şu şekillerde karşımıza çıkar:

Şirin ile Ferhat arasındaki aşkı öğrenen Mehmine Banu, Ferhat'ı haspseder. Mehmine Banu korkulu bir rüya görür: “Ferhadımı salıvermek üzere ol, yoksa helak olursun” diye ses duyar. Ertesi gün Mehmine Banu Ferhat'ı serbest bırakır (Özarslan 2006, 181).

Şirin gece uyurken rüyasında, kalkıp pencerenin kenarına gelmesi söylenir. Şirin pencereden dışarı bakınca Ferhat'ı penceresinin dibinde görür (Özarslan 2006, 182).

Ferhat savaş esnasında bir rüya görür. Rüyasında bir pir gelir, ona savaş talimi yaptırır. Ferhat bu talim sayesinde karşılaştığı tüm ünlü savaşçıları yenmeyi başarır (Özarslan 2006, 192).

Ferhat, Hürmüz Şah'ın ortadan kaldırmasını istediği dağı parçalarken uykuya dalar. Ona bir pir gelerek uykusundan uyanmasını, Şirin'in onu görmeye geldiğini söyler. Ferhat uyanır, Şirin'in kendisini görmeye geldiğini görür (Özarslan 2006, 202).

Şirin uykusunda, Ferhad'ın üzerine bir kancık'ın atıldığını görür. Bu rüyayı hayra yormaz. Eleme düşen Şirin, Ferhad'ın başına kötü bir şey geldiğinden şüphelenir. Rüyadan kısa bir süre sonra da Ferhat ölür (Özarslan 2006, 206).

Büyüğü gerçekçi metinler, hayatta gerçekleşmesi imkânsız olan durum, olay ve kahramanları, gerçek âlemde normalmiş gibi gösterir. Gerçeği ve büyüğü birleştirerek her şeyi doğal bir şekilde sunar. Böylece sıradan olayları gerçek dışıymiş gibi anlatır. Kahramanlar

tarafından görülen tüm rüyaların, gerçek hayatta, rüyada gösterildiği biçimiyle aynen gerçekleşmesi normalmiş gibi gösterilmiştir. Bir bakıma gerçek ile büyü doğal bir şekilde sunulmuştur.

4. Hayvanlarla Dostluk Kurma

“Büyülü gerçekçi metinlerde kahramanlar olağanüstü bir şey gördüklerinde bu duruma şaşırmaz ve bunu yadırgamazlar. Olağanüstü olan garipsenmez, aksine sıradan olanın dil oyunları, kurgulanış biçimiyle sıra dışı hâle getirilir” (Onay 2011, 225). Metinlerde karşılaşılan doğaüstü, sıradan bir olaydan farksızdır. Sıra dışı, bu metinlerde olağan şekilde karşılanır; tuhaf karşılanmaz. Ferhat’ın hapisten çıktıktan sonra insanlardan uzaklaşması, dağlarda yalnız yaşaması, burada vahşi hayvanlarla dostluk kurmasında da olaylar şaşkınlıkla karşılanmaz. Ferhat hapisten çıktıktan sonra dağlara çekilir, bir mağarada yaşamaya başlar. Tüm yırtıcı hayvanlar onunla dostluk kurar:

“güya tazim ile gelüb hayvanlar ve yırtıcı hayvanlar, arslanlar ve kaplanlar ve sairleri Ferhad’ı karşılayub önüne düşüb, kûhistanlara çibub gitdiler halk Ferhad’ın ardından bakakaldılar” (Özarslan 2006, 181). Ferhat gezdiği zaman sanki Hazret-i Süleyman sahraya inmiş gibi bütün mahlukat onunla beraber giderlerdi (Özarslan 2006, 181).

Ferhat’ın Hz. Süleyman misali bütün mahlûkatı peşine takarak yürümesindeki olağanüstülük ilk zamanlarda halkta şaşkınlık oluştururken, sonradan bu durum onu görenler tarafından da olağan görülmeye başlanır. Böylece olağanüstü garipsenmemiş, sıradan görülmüştür. Olayların kurgulanış biçimiyle, doğal hayatta görülmesi mümkün olmayan bir durum olağanlaştırılmıştır. Doğüstü olan olağanmış gibi sunulmuştur. Vahşi hayvanlarla dostluk kurmak gibi olağandışı bir durum çeşitli dil oyunları, daha önceki vakaların böyle bir durumu sağlayacak biçimde anlatımıyla sıradan bir olaya dönüştürülmüştür. Yazar, olaylara doğüstü ve gerçeğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde yaklaşmış; olaylara açıklamalar getiren bir gözlemci gibi yaklaşmamıştır. Yazarın bu tutumu büyü bir olayın gerçeklik boyutunu güçlendirmiştir.

5. Olağanüstü Güç Gösterme

“Büyülü gerçekçilikte metinler, insanın çevresi ve kendisi arasındaki gizemi ortaya çıkarmak için kurgulanır. Hayata yeni bir bakış açısı getirme amacıyla hareket eden büyü gerçekçi yazar, fizik kanunlarıyla açıklanan olayların yerine hayal gücünü getirir. Bu sebeple büyü dünyada gerçekleşen olaylarda mantık aranmaz” (Toyman 2006, 27). Büyülü gerçekçiliğin büyü, metnin evrenindeki gerçekler kadar olağandır. Büyülü gerçekliğin anlatı kişisi, olağanüstü ögenin kendi evreninde yer almasına şaşırmaz, büyü ile gerçek arasındaki sınırlarda gezinir.

Ferhad, Şirin’in özlemiyle dağlarda gezer. Şirin’in tasvirini mağaraya çizer. “anıyla gönlünü aldayub kasaba ve şehre gezüb nalân ve gıryan gicelerde yıldız karşı kaçır feryad etdüğü vakit ağzından, burnundan ateşler saçub elindeki külüngü urduğu zamanda hâr hâşâki yakub kül iderdi” (Özarslan 2006, 181). Ferhat’ın kasaba kasaba gezip Şirin’in aşkıyla feryat etmesiyle ağzından burnundan ateş çıkarması ve külüngünü yere vurduğunda her yeri parçalamasında fizik kanunlarına aykırı bir durum vardır. Kerem ile Aslı hikâyesinde de bulunan ağzından ateş çıkarma motifi hayal âleminde bulunan, büyü yönüyle içinde mantık bulunmayan bir motiftir. Bu durum büyü bir dünyada gerçekleşen bu olayda da olay örgüsü içinde yer alan hiç kimse tarafından garipsenmemiş, son derece olağan karşılanmıştır.

Ferhat savaşta elinde iki yüz batmanlık külüngüyle savaşır (Özarslan 2006, 192). Ferhat daha sonra Hüzmüş Şah’ın ortadan kaldırmasını istediği dağı parçalamak için şahtan üç yüz batman külüng yaptırıp göndermesini ister (Özarslan 2006, 200). Bir batman günümüzdeki ölçü birimiyle yaklaşık olarak 7,692 kg’dır. İki yüz, üç yüz batman ağırlığında bir külüng taşınması Ferhat’ın sahip

Turkish Studies

olduğu olağanüstü gücü gösterir. Olağanüstü güçte de büyü bir özellik bulunur. Ferhat'a bu gücü veren ise aşkından yanıp kavrulduğu Şirin'e kavuşma ümididir. Ferhat'ın bu kadar ağır külüngleri taşınması halkta bir şaşkınlık yaratmaz. Bu olağanüstü durum halk tarafından olağan karşılanır. Ferhat'ın büyü bir dünyada gerçekleşen yaklaşık olarak iki ton ağırlığında bir ağırlığı taşınmasında bir mantık aranmamıştır. Büyülü gerçekçi metinlerin bir özelliği olarak görülen her şeyin doğal karşılanması bu motifte de karşımıza çıkar.

6. Dua

Büyülü gerçekçi metinlerde gerçekçi düzey ile büyü düzey arasındaki uyumun denge şeklinde sunulması için olağanüstü öğeler doğalmış gibi gösterilir. Büyülü gerçekçi metinlerin kahramanları da olağanüstü öğeleri yaşamın son derece olağan durumları olarak karşılar. Metinlerde karşılaşılan doğaüstü sıradan bir olaydan farksızdır. Büyü şaşılacak bir durum değil, normalleşen bir öğedir. Metinler büyüün ögesini içerir. Bu durum evrenin bizim bildiğimiz yasalarıyla açıklanamayan olaylardır. Sıra dışı bu metinlerde olağan şekilde karşılanır, tuhaf karşılanmaz. Metinlerde sürprizler ne kadar dizge bozucu olursa olsun sıradan karşılanır, görmezden gelinir (Erdem 2011, 179). Dua taşıdığı inanç boyutuyla yukarıda açıklanan büyü gerçekçiliğinin birçok özelliğini içinde barındırır. Dualarda büyüsel bir nitelik bulunur. İçinde doğaüstü bir gücü barındırması, inananlar için duada istenilen durumun gerçekleşeceğine inanılması ve bu durumun doğal olarak karşılanması ona büyüsel bir nitelik kazandırır. Birçok isteğe dua ile ulaşılabileceğine inanılması tuhaf karşılanmaz. Bu yönüyle dualar insanların gücünü aşan durumlarda istek kapısını açan bir anahtar işlevini üstlenir. Kahramanlar tarafından yapılan bu duaların kabul edildiği görülür:

Ferhat savaş meydanında Karun-ı Acem ile karşılaşır. "Mehmine Banu tarafından Şirin'in duası asumana çıkdı Hürmüz Şah'ın tarafından cümlesi duada." Yapılan duaların kabul olduğu görülür. Ferhat, Karun-ı Acem'i öldürür. Bu duanın etkisiyle Ferhat, Mehmine Banu'nun yedi pahlivanını da helak eder (Özarslan 2006, 191). Şirin tarafından yapılan dua sonucunda savaş tekniğini bilmeyen Ferhat, Mehmine Banu'nun askerleri arasında bulunan, çok güçlü olan Karun-ı Acem'le birlikte yedi pehlivanı öldürür. Hiçbir dövüş eğitimi almayan bir kişinin düşman tarafının en iyi savaşçıları yenmesi doğal olarak karşılanacak bir durum değildir. Burada duanın büyüsel gücünün devreye girmesiyle olağandışı bir olay, olağan hale gelmiştir. Ferhat'ın teke tek dövüşte bu savaşçıları öldürmesi metin kahramanları tarafından da olağan karşılanmıştır. Duanın gücü normal bir öge olarak görülmüştür.

Hürmüz Şah, Şirin'e oğlu Hüsrev'in de âşık olduğunu duyduğunda Şirin'i Ferhat'a vermemek için ondan büyük bir dağı ortadan kaldırıp sarayına su getirmesini ister. Dağı ortadan kaldırmak bir insanın yapabileceği bir iş değildir. Ferhat çaresiz külüngünü eline alır ve dua eder: "ya rab, ben zaif kuluna imdad senden isterim bu âlemleri yokdan var iden perverdigar deyüb ibtida külüngi urduğı gibi bi emr-i huda ol kuh şada virdi katı taşlar toz gibi pare pare olurdi" (Özarslan 2006, 200). Burada da Ferhat dağı delmek için Allah'a dua eder, duası kabul olur. Ferhat'a dağı delmesi şartı ile Şirin'e kavuşabileceği söylendiğinde takındığı tavır da büyü gerçekçi üslûbun bir niteliğini verir. Ferhat, dağı ortadan kaldırmak gibi yapılması imkânsız gibi görülen bu şartı son derece doğal karşılar. Dağı ortadan kaldırmak için hemen işe girişir. Ferhat daha işin başında dağı ortadan kaldıracığına inanmaktadır. Ferhat için olağanüstü niteliğe sahip bir durum sıradan bir olaydan farksızdır.

Ferhat ile Şirin'in mezarları üzerinde bir kubbe yapıldıktan sonra âşıklar tarafından burada yapılan duaların kabul edilmesinde de büyü durum görülür: "şimâi anların üzerinde bir âli kubbe bina olunmuşdur ne kadar âşık-ı sadıklar var ese, varub ziyaret iderler bari Teala'ya tazarru-ı niyaz iderler nail-i meram olurlar" (Özarslan 2006, 210). Ferhat ile Şirin hayattayken birbirine kavuşmadan ölmüşlerdir. Yaşarken birbirine kavuşamayan bu âşıklar, ölümlerinden sonra âşıkları

Turkish Studies

birbirlerine kavuşturma gücüne sahip olmuşlardır. Ölmüş insanlardan yardım alabileceğine inanma büyüsel bir nitelik taşımaktadır. Ferhat ile Şirin'in kabirlerinde yapılan tüm dualar kabul edilmez. Ancak âşık-ı sadıkların duaları kabul edilir. Bu durum ise iki âşığın maceraları dikkate alındığında olayın gerçeklik yönünü güçlendirerek büyüsel tarafla bir denge unsurunu oluşturur.

7. Ferhat'ın Ölümü

Büyülü gerçekçi metinlerde anlatıcı gerçeklik ya da olağanüstünün yanında yer almaz. Gerçek olan büyüsel bir biçimde sunulurken büyüsel olan da sıradanlaştırılır. Gerçek olan ile olağanüstü olan aynı düzlemde yer alır. Evrenin yasalarına göre açıklanamayacak olaylar gerçekten olur. Büyülü gerçekçi anlatılarda olağan olan tuhafliklardır. Başka bir ifadeyle tuhafliklar olağan karşılanır. Gerçeğin beklenmedik bir biçimde, bir rüyadaymış gibi hızlı değişimi farklı bir estetik yapıyı da beraberinde getirir (Toyman 2006, 27). Hikâyede Ferhat'ın ölümünde benzer bir tuhaflik görülür. Ferhat'a Şirin'in öldüğü söylendiğinde Ferhat şunları söyler:

“bu dağı delüb zahmet çekdüğüm, Şirin'im için idi çünkü Şirin dünyadan el çeküb beni böyle yetim koydi gitdi andan sonra bana dünya haramdır anın ile diyar-ı bekada buluşmak nasib müyesser eyleye ya rab! Deyüb bir kere ya Allah deyüb külüngi havaya atdı bir minare buyi yukarı çıkub, aşağı inerken Ferhad göksünü altına virdi külüngdür, göğsüne inüb ruh teslim eyledi” (Özarslan 2006, 209). Ferhat'ın bu şekilde ölümünde bir tuhaflik bulunur. Üç yüz batmanlık bir külüng bir minare boyu havaya atılmış, göğüs altında tutulmuş, düşen külüng Ferhat'ın ölümüne sebep olmuştur. Metinde bu şekilde bir ölüm bile tuhaf karşılanmamış, olağan bir durum gibi sunulmuştur. Ferhat'ın büyüsel bir biçimde ölümü sıradanlaştırılmıştır. Bu şekildeki ölüm evrenin yasalarıyla açıklanamayacak bir durumdur. Anlatıcı ve olay kişilerinde de böyle bir durumda mantık aranmamış, olayın gerçekliği sorgulanmamıştır. Anlatıcı tarafından, ömrü boyunca Şirin'e kavuşmak için tüm zorluklara göğüs geren, gerçek âşık olan Ferhat'a sıradan bir ölüm yakıştırılmamış, bu büyük âşığın ölümü de büyüsel bir nitelik taşımıştır. Şirin için yaşayan Ferhat'ın ölümü de yaşamına yakışır biçimde gerçekleşmiştir.

8. Kahramanların Mezarında Gül Bitmesi

Büyülü gerçekçi üslûpta yer alan evren, birtakım gerçeküstü öğelere sahiptir. Bu gerçeküstü öğeler metnin yazarı, metindeki kahramanlar ve okuyucular tarafından gerçekdışı olarak değerlendirilmez, gerçekliğin bir parçası olarak görülür. Başka bir ifade ile gerçeküstülüğün gerçekle ilişkisi sorgulanmaz. Yazar ve karakterler gerçeğin içindeki gerçeküstü olaylarına kayıtsız bir tavır takınırlar. Olaylar gerçek bir evrende gelişir, bu evren gerçekdışı olaylarla süslenir, karakterler de bu gerçek dışılıklara kayıtsız görünür. Dengeleme yoluyla da anlatı gerçeklikten tamamen kopmaz. Metinde anlatının her aşamasında olağanüstü ile gerçeği bir dengede tutan anlatım stratejisi bulunur.

Hikâyede olağanüstülük, olay kahramanlarının ölümünden sonra da devam eder. Ferhat ile Şirin'in ölümünden sonra Hüzmüş Şah onlar için bir kabir yaptırır. “Ferhad'ın mezarından bir kızıl fidan ve Şirin'in mezarından bir ak gülfidanı bitüb kaçan ikisi kemalin buldiükda birbirine kavuşacak mahal, arayerde bir kara çalı bitüb kavuşdurmaz” (Özarslan 2006, 210). Ferhat ile Şirin'in ölümünden sonra mezarlarında fidanların bitmesi, bunların da birbirlerine kavuşamaması gerçeküstü öğeleri içinde barındırır. Bu olağandışı durum gerçeğin bir parçası olarak görülmüştür. Ferhat ile Şirin'in yaşarken kavuşamamış olmaları, ölümünden sonra mezarlarında biten güllerin de kavuşamamasına gerçeklik boyutunu katmıştır. Bir bakıma yaşamlarındaki gerçeklik, ölümünden sonraki büyüsel dengede tutan bir unsur olmuştur. Metinde yer alan kişiler de bu olağanüstülüğe karşı kayıtsız bir tavır içerisinde bulunurlar. Olay gerçek bir evrende gelişmiş, ancak gerçeküstü bir olayla süslenmiştir.

9. Tasvirler ve Benzetmeler

Büyülü gerçekçi metinlerde anlamı güçlendirmek için zıt sözcükler bir arada kullanılır, mecazlar, simgeler gibi söz sanatlarına sıkça başvurulur. Büyülü gerçekçi metinlerde dille çeşitli oyunlar oynanarak düş ve gerçekçilik daha belirgin hale getirilmeye çalışılır. Dil özgün bir biçimde kullanılır, mecazlı ifadeler geniş yer tutar. Dil aracılığıyla büyülmü gerçekçiliğin büyülmü ve gerçek düzlemleri bir arada kullanılır. Olağanüstünün sıradanlaşması, gerçekliğin bir parçası haline getirilmesi için detaylı tasvirler başvurulur (Kekeç 2011, 218). Hikâyede tasvirlerin ve benzetmelerin kullanılması dikkati çeken bir diğerk büyülmü gerçekçi üslûbun özelliğidir. Yazar kullandığı tasvir ve benzetmelerle olağanüstünü sıradanlaştırır, gerçekliğin bir parçası haline getirir. Hikâyede Şirin şu şekilde tasvir edilir:

“ol dağı deldüğü servi kamet, melek suret, dili bülbül, saçı sümbül, yüzi gülli, lebi mercan, mah-ı taban, ince miyan, gül-i handan, tuti zeban, hublara sultan olan Şirin, derdmend Ferhad’a bakub...” (Özarslan 2006, 203).

Ferhat, Şirin’e türkü söylerken kendini bülbüle, Şirin’i güle benzetir:

“Güle gülmek yaraşır bülbül gibi yine benim canım” (Özarslan 2006, 204).

Başka bir yerde de şu benzetmeler görülür:

“Şirin ah idüb, Ferhad’ın yüzine bakub ahu gözlerinden inci danesi gibi yaşlar döküb ol gül ruhları üzerine revan oldı” (Özarslan 2006, 205).

Başka bir türkûde ise Ferhat kendisini pervaneye benzetir:

“Çeşmim kebab oldı aşkın narına

Pervaneyim amma yanmağı bilmem” (Özarslan 2006, 205).

Birkaç örnek sunduğumuz bu tür benzetmelere hikâyede bolca rastlanır. Metinde sıkça karşımıza çıkan bu tasvir ve benzetmelerle anlatıcı, dille çeşitli oyunlar oynayarak düş ve gerçekçiliği daha belirgin hale getirmeye çalışmıştır. Dil aracılığıyla olağanüstü sıradanlaştırılmış, gerçekliğin bir parçası haline getirilmiştir.

10. Zaman ve Mekân

Anlatmaya dayalı metinlerde mekân olaylara sahne olan yerdir. İtibari eserlerde mekânların itibari olması doğal bir hadisedir. Ferhat ile Şirin hikâyesinde de olaylar gerçek bir mekânda değil, hayalî yerlerde geçer. Anlatıcının mekân olarak ortaya koyduğu yerler gerçekle ilgisi olmayan yerlerdir. Hikâyede olayların geçtiği yer hikâyenin hemen başında şöyle tasvir edilmiştir: “diyar-ı Horasan’da yani acem ikliminde bir şehir-i muazzam var idi ismine diyar-ı ermen dirlerdi” (Özarslan 2006, 169). Mekânlar belirsiz ve çoğu zaman da isimsiz olarak geçer. Halk hikâyelerinin bir özelliği olarak adları geçen yerler şarka aittir. Büyülmü gerçekçi anlatılarda bu dünyada olaylar geçer. “Ülkeler, şehirler, kasabalar tüm büyülmü özelliklerine rağmen bu dünyadadırlar” (Erdem 2011, 182). Hikâyede de mekânlar bu dünyaya aittir; ama hayalî mekânlardır.

Mekân tasvirlerinde olduğu gibi zaman da hikâyede itibarî özelliktedir. Hikâyede olaylar bir kronolojik seyir izlemelerine rağmen, ifade edilen zaman gerçek hayattaki takvim ve saat gibi ölçülerle ölçülmez. “cümleden birisi Ferhad ile Şirindir ki rivayet olunur ki” (Özarslan 2006, 205) gibi klişe ifadeler olayın geçmişte olduğunu gösterir. Hikâyede olayların başlama ve bitişiyle ilgili kesin bir zaman verilmemiştir. Bu belirsizlik hikâyenin genelinde de görülür.

Büyülü gerçekçilikte hayaletlere, kayıplara karışmalara, mucizelere, olağanüstü melekeler, gerçekdışı sahnelere yer verilirken sihribazlık gösterilerinde görülen türden büyülere rastlanmaz (Çoban 2011, 197). Ferhat ile Şirin hikâyesinde sihribazlık gösterilerinde bulunan büyülere de yer verilmiştir. Bu masal motiflerinin hikâyede yer alması olay örgüsünü gerçeklikten uzaklaştırıp, tamamen büyüye yaklaştırdığı için büyülü gerçekçi üslûbun özelliğinden uzaklaşılır. Örneğin savaş meydanında Mehmine Banu, Hürmüz Şah'ın ordusunu yenmek için cadılarla sihir yaptırır. Hüsrev meydana çıkınca karşısına cadı çıkar, ona sihreder: “Şehmerd Ayyar'ın, sihiri batıl eder hamayılı var idi Hüsrev'e virüb hamayılı eyledi ayyar okumağa başladı cazu mel'unun elinde bir nize var idi kalyon direği gibi nişan virür Hüsrev'e havale eyledi Hüsrev siper virüb ism-i azam berekâtıyla men' eyledi” (Özarıslan 2006, 195). Hikâyenin devamında cadılar tarafından yapılan tüm sihirler hamayıl ve ism-i azam duasıyla men edilerek tesirsiz hale getirilir. Bu tür sihirler, büyülü gerçekçilik üslûbunda bulunmaz.

Sonuç

Ferhat ile Şirin halk hikâyesinde büyülü gerçekçi üslûbun bir özelliği olarak olağanüstü durum, olay ve kahramanlar normalmiş gibi gösterilmiştir. Gerçekdışı ile gerçek birleştirilmiş, doğal bir şekilde sunulmuştur. Gerçeküstü öğeler metindeki kahramanlar ve okuyucular tarafından gerçekdışı olarak değerlendirilmemiş, gerçekliğin bir parçası olarak görülmüştür. Başka bir ifade ile gerçeküstülüğün gerçekle ilişkisi sorgulanmamıştır. Hikâyede gerçeklik ve büyü arasında uyumlu bir bütünlük bulunmaktadır. Metnin yazarı büyülü gerçekçiliğin özelliğine uygun olarak ketum davranmıştır. Yazar, doğaüstü ve gerçeğin uyumlu bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde olaylara yaklaşmış, olaylara açıklamalar getiren bir gözlemci tavrını takınmamıştır.

Büyülü gerçekçi metinlerde zaman ve uzam çarpıtılarak sunulur, bunlara karşı rasyonel olmayan bir yaklaşım vardır. Zaman ve uzamı gerçekçi metinlerin işlediği şekilden farklı ele almak, onları çarpıtmak, gerçekliğin farklı biçimlerini açığa çıkarmak büyülü gerçekçi metinlerin önemli niteliklerindedir. Ferhat ile Şirin hikâyesinde bu özellikleri görmek mümkündür. Ferhat ile Şirin hikâyesinde de olaylar gerçek bir mekânda değil, hayalî yerlerde geçer. Anlatıcının mekân olarak ortaya koyduğu yerlerin gerçekle ilgisi yoktur. Büyülü gerçekçi metinlerde anlamı güçlendirmek için zıt sözcükler bir arada kullanılır, mecazlar, simgeler gibi söz sanatlarına sıkça başvurulur. Metinlerde dille çeşitli oyunlar oynanarak düş ve gerçekçilik daha belirgin hale getirilmeye çalışılır. Dil özgün bir biçimde kullanılır, mecazlı ifadeler geniş yer tutar. Olağanüstünün sıradanlaşması, gerçekliğin bir parçası haline getirilmesi için detaylı tasvirlerle başvurulur. Hikâyede tasvir ve benzetmelerin sıkça kullanıldığı görülür. Yazarın kullandığı dil ise sade ve süsten uzaktır. Bunun yanı sıra hikâyede masallara özgü sihir motifinin kullanıldığı görülür. Hikâye bu durumda büyülü gerçekçilik üslûbundan uzaklaşmıştır. Sonuç olarak, Ferhat ile Şirin halk hikâyesinde gerçek ve gerçekdışı, alışılmış ve alışılmamış, doğal ve doğaüstü büyülü gerçekçi anlatım üslûbuna uygun biçimde iç içe kullanılmıştır. Ferhat ile Şirin hikâyesinde büyülü gerçekçilik üslûbunun birçok özelliği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇA Mehmet ve ERCAN A. Müge, “Anonim Halk Edebiyatı”, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı** (Haz. M. Öcal Oğuz vd.), Grafiker Yay., Ankara 2006, s. 113-168.
- ALPTEKİN Ali Berat, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- BEKTAŞ Nuh, “Toplumcu Gerçekçilik Bağlamında Nazım Hikmet'in “Ferhad İle Şirin” Oyununa Metinlerarası Bir Bakış”, **Milli Folklor**, 2009, S. 83, s. 41-47.

- BORATAV Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yay., İstanbul 1999.
- BORATAV Pertev Naili, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, T.C. Kültür Bak., İstanbul 2002.
- ÇOBAN S. Başer, “Dede Korkut Kitabı ve Büyülü Gerçekçilik”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 195-203.
- DİLEK E. Derya, “Efsaneden Büyülü Gerçekçiliğe”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 204-209.
- ELÇİN Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- EMİR Derya ve DİLER H. Elif, “Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter’ın Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, S. 30, s. 51-62.
- ERDEM Servet, “Büyülü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 175-188.
- GÖKALP Haluk, “İntihar Kültürü ve Ferhad’ın İntiharı’nın Divan Şiiri Aşk Anlayışına Etkileri”, **Turkish Studies**, 2009, S. 4/2, s. 493-517.
- “Hikâye-i Ferhad ile Şirin” (Yazma), **Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı**, ASL 375.
- İPŞİROĞLU Zehra, “Bugünün Açısından ‘Ferhat ile Şirin’”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi**, 2002, S. 1, s. 3-11.
- KEKEÇ Nuran, “Karnavaldan Büyülü Gerçekçiliğe: Berci Kristin Çöp Masalları”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 210-220.
- ONAY Ebru, “Gölgesizler’de Masal, Efsane ve Büyülü Gerçekçilik”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 221-225.
- ÖZARSLAN Metin, **Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- PEKER Selçuk, “17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, S. 17, s. 451-468.
- SEYİDOĞLU Bilge, “Ferhat ile Şirin”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2002, S. 19, s. 133-135.
- TAVUKÇU Orhan Kemal, “Hüsrev ü Şirin Konulu Eserlerde Esas Kahraman Olarak Hüsrev veya Ferhad’ın Tercih Edilme Sebepleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2000, S. 14, s. 143-148.
- TİMURTAŞ Faruk K., “Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1959, S. IX. s. 65-88.
- TOYMAN Y. Özge, “Nazlı Eray’ın Roman Dünyasında Düşü ve Büyülü Gerçekliğin Kurgusu ile Fantastik Unsurlar” (Yüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, Isparta.
- ULUSOY ARANYOSI Ezgi, “Edebiyatta Büyülü Gerçekçiliğin ‘Büyü’sünün Menşei Üzerine: Sosyal Adaptasyon Araçları Olarak Masallar”, **Milli Folklor**, 2011, S. 91, s. 189-194.